

TESTAMENTUM*

VIDOSAV STEVANOVIĆ

Éjszakázó, álmatlan ember vagyok; utoljára a nászéjszakámon aludtam istenigazában. Amint lehunyom a szemem, nyomban föl-
ébredek, mintha egy ismeretlen, titokzatos és sötét valami vára-
kozna bennem valamire; borzongató, örökös félelemben élek. Amíg
a feleségem az igazak álmát alussza (lehet, egy éjszaka megölöm
álmában), én fekszem az ágyban, izzadok, várakozom, fülelek, mi
történik bennem és odakint. S nem történik soha semmi, csend
borít be mindent, a csend nyomaszt és fojtogat; tele van vele a
szám meg a tüdőm. Ha kutyaugatást vagy kakaskukorékolást hal-
lok, akkor érzem, hogy nem vagyok egyedül. Aztán a napkelte
eloszlatja a félelmemet, akár a ködöt; de a napszállta visszahozza.

Egyetlen társam a hold, amely barázda szántotta, csúfondáros,
kerék képével úgy kukucskál a Mramorak tetejéről, mint valami
kém. Amikor ki van harapva, olyankor közelebb áll hozzám, ked-
vesebb nekem, gyengéden sugdosok neki, akárcsak valamikor az
asszony fülébe; amikor kigömbölyödik, megrendülök bele, nem en-
ged feküdni, kiugraszt az ágyból, jární kényszerít, azt csinál ve-
lem, amit akar. Senki sem tudja a faluban, és az enyémekek közül
sem tudja senki, hol, merre jártam, mit csináltam ilyen éjszaká-
kon; napközben én hallgatok, sőt egy időre meg is feledkezem
róla. Vakarom a sarat a bocskorokról, foltozgatom a szakadt gú-
nyát, kifésülöm csimbókos hajamat, és hallgatok; a legutolsó bo-
szorkányt (egyik távoli rokonomat) néhány esztendővel ezelőtt
veszejtettük el.

Csendes éjszaka volt, a kiharapott hold éles handzsárként csün-
gött alá az égen. Szendergésemből lódobogás riasztott föl, várat-
lan, szaporázó lódobogás, mintha valaki az Általúton vágtazna

* Részletek a szerző NIN-díjas regényéből.

dühödten, suhogtatja a korbácsot, veszettül csapkodja a ló vékonyát, melyet kivert a verejték, s megpendülnek a patkók a morzsolódó kövön. Talpra ugrottam, hogy kinézzek, de mivelhogy gyengén látok, meg aztán az ablakok is piszkosak voltak, nem láttam semmi különösöt. Félhomály volt, a holdfény gyéren szűrődött az égről; nyugtalan árnyékok settenkedtek a gyümölcsösökben, tolvajféle háta púposodott a kerítés tetején.

A lódobogás a Mramorak, majd tovább, a Balkán-hegység felé távolodott, olyképpen visszhangozva, mint amikor egyszerre sok harang szól, aztán elhalt a messzeségben. Kao falu különböző pontjain álmosan és alig hallhatóan megszólaltak az első kakasok, éjfél utáni mély álmát aludta minden (itt mindenfélehez hozzáedződünk már); az erdőben unalmasan kuvikolt a bagoly. A szívem a torokban dobogott. Ejnye hát, mik játszódhatnak éjnek éjszakáján? Mi játszódik bennem? Eh, semmi, gondoltam, csak én érzem rosszszul magam; pusztá sejtetem, amelyet az öregség sugall, hogy talán — miközben alszik a falu népe — meghalok nemsokára.

Másnap nem szóltam senkinek egy szót sem, elhallgattam álmat; a kaóiak fényes nappal nem kedvelik az éjszakai históriákat, meg aztán nem is hisznek a magamfajta, virrasztó vénembereknek. A rákövetkező éjszaka lesben álltam az ablaknál. Megpucoltam az üveget, figyeltem és hallgatóztam, félelem markolászta a szívemet; erőltettem a szemem, hegyeztem a fülem, azt a két érzékszerveimet, amelyeknek már régóta semmi hasznukat sem veszem. Mint valami láthatatlan falon, szerettem volna áthatolni a csenden. Van-e mögötte valami? S mi az? Sötét, rosszindulatú hatalom? Vagy mindegy neki, kik vagyunk, és mit csinálunk?

S valóban, volt valami, történt valami. Sejtelmem nem csal, mint addig annyiszor; nem vártam hiába. A lódobogás — a lópaták veszett, kevély csattogása — minden éjszaka, körülbelül ugyanabban az időben hallatszott hol messziről, elhalón, mintha a föld alól jönne, hol pedig eget verően dübörögve, mintha egy egész ménes vagy egy század huszár vágatna Kao fölött, a sehonnanból a semmi felé tartva. Nem mondom, „Kaón át”, mert sehogyan sem tudtam betájolni az útirányt; a robaj néha a földről verődött vissza, máskor az ég magasába hágott, s a tiszta fényű, nyugalmas csillagok között zúgott, de az is lehet, hogy éppenséggel a holdról jött, mely kihízva, kigömbölyödve, csúfondárosan mosolygott le rám. Az is előfordult, hogy mindenfelől hallatszott, olyképpen, mintha láthatatlan, pusztító lovasság zúdulna a mit

sem sejtő, alvó falura, amely, mire fölbred, már késő lesz; ilyenkor eget-földet betöltött, akár a lélekharangok zúgása, akár a visszhang, amely föntről hallatszik.

Minél jobban hegyeztem a fülem, annál tisztábban hallottam; úgy kinyílt a hallásom, mint gyerekkoromban. Minden más éjszakai nesz háttérbe szorult, eltűnt, elnyelte a holdfényzuhatag, amely ezüstösen ömlött alá az ég ormairól; a dobogás és a lovak nyerítése felerősödött, és betöltött mindent. Hát nem hallják a kaóiak, legalább susogásként, nem zavarja meg álmukat? Hát nem hallja ezt az egész világ? Megbűvölten és süketen úgy ültem az ablakban, akár a legény, aki a légyottra jövő lányt várja, s elnéztem, ahogyan hízik a hold, és tobzódik a holdfény. Azt, aki ebben háborgat, megöltem volna.

Egyszer aztán, talán egy olyan pillanatban, amikor kész és képes voltam rá, kimeresztettem a szemem, s akkor — láttam. Sok tajtékzó, fekete paripa vágatott az Általlúton egy-két lányira a talaj fölött, keletről nyugatnak, akárha a lebukott napot űzte volna; sörényük lobogott a szélcsendben, verejtékes tomporuk fénylett a holdvilágban, villogtak a patkók, csörrent a lószerszám. Nagy testű, karcsú paripák voltak, s mintha arkangyali szárnyuk nőtt volna. Úgy néztek rám nagy, vakmerev szemükkel, mintha kísértetet látnának. S nem emberek ülték meg őket, hanem áttetsző, imbolygó árnyalakok. Felém fordították tar koponyájukat, és tehetetlenül fenyegetőzve rázták az öklüket. Noha nem láttam őket jól, sorban rájuk ismertem. A halottaink voltak, akik hazajöttek, s hívogattak, hogy álljak be közéjük. Lovaik hátán dübörögve száguldottak tova az úton, szétrebbentek, majd eltűntek a Balkán-hegység útvesztőiben.

Amíg megbillincselve vezettek a városba (leszúrtam az asszonyt álmában), nem akartam mondani senkinek semmit.

*

Életem delén olyan talánnyal találtam magam szemben, amely megkeserítette életemet. Elfelejtettem valami nagyon fontos dolgot. Teljesen kiment a fejemből, elraktároztam agyamnak valamely félreeső zugába, de hogy mi az, sehogy sem jutott eszembe; csupán éreztem, hogy fölér az életemmel. S minél kevesebbet tudtam róla, minél halványabban emlékeztem rá, annál fontosabbnak tűnt. Összezaggyálta gondolataimat, elhidegített a családomtól, zavart

a munkában és a multságokon, különccé tett az emberek szemében. Ők továbbra is úgy éltek, ahogyan addig, én pedig törtem a fejem, törtem, no, de törhettem; Ők itt voltak, én meg ott, azaz sehol, közöttünk szakadék tátongott, amelyet nem lehetett áthidalni.

Kétségbeesetten kongó üresség vett körül, s én annak a kellős közepén voltam. Nem érdekelt többé az étel, az ital, még a nők sem, pedig még mindig ragadtak rám; a végén aztán Ők is letettek rólam. Mi lehet az, ami annyit jelent nekem, s én mégsem tudom nyakon csipni, noha bennem van, valahol mélyen bennem lüktet és gyötör? Vajon egy gondolat talán, melyet végig kellene gondolnom, emlék talán, mely újra kopogtat, esemény, mely már lezajlott vagy még csak ezután készül? No, és milyen vajon: szép, riasztó vagy baljós? Hiába erőltettem az eszem, hiába próbálkoztam a dologgal újból és újból; közötttem és a között, ami megbabonázott, nagy, sehol-semmi sötétség honolt. Amikor ide beléptem, úgy jártam, mint az egyszeri ember, aki az erdőben beleesett a dúvadnak ásott verembe.

A legidősebb fiam (meg az ő fiainak) szeméből láttam, hogy megöregedtem. Mivelhogy örökösen egy gondolat foglalkoztatott, észre sem vettem, hogy az idő úgy repül, mint a szárnyaszegett madár. Attól való félelmemben, nehogy elpazaroljak egyetlen évet is, sok esztendő elkótyavetyéltem, szórakozottan elszórtam őket az úton. Örököseim olyan szemmel néztek, mint aki távozni készül, s akitől illik elköszönni. Nekem azonban egyszerre nem volt sürgős, maradhatnék itt, ahol sokat szenvedtem és annyi megaláztatásban volt részem; még a hátfájásomat is megszerettem, az eltehetetlenedett lábamat, amely már nem bír futni, meg a két kezemet, amely gyengébb lett a gyermekénél.

A fiam (meglett ember) egyszer kivezetett az erdőbe. Nem szólt egy szót sem. Magunkban voltunk, sokáig mentünk a nekem ismerősnek tűnő ösvényeken; mintha egyszer már jártam volna erre-felé, akkor is másodmagammal. Amikor beértünk a sűrűbe, hogy a nap se látszott a fák buja lombjai között, a fiam rám szólt, hogy üljek le; szót fogadtam; valamikor én parancsoltam neki, most ő parancsol nekem. Nem mert, vagy nem akart a szemembe nézni. A kebléből elővette a lépényt, s a fejemre tette. Amikor ütésre lendítette a fejszét (a lépény és a vér szaga visszazökkentett a múltba), eszembe jutott, mit felejtettem el, mi volt az, ami seho-

gyan sem jutott az eszembe. Ugyanebben az erdőben, éppen ez alatt a tölgyfa alatt, ugyanezzel a fejszével vertem agyon vén apámat.

*

Egy kicsit mindannyian szerelmesek voltunk a mi özvegyasszonyunkba, s mindannyian gyűlöltük is: kiváltképp az asszonyok. Nélkülje sehogy se, vele mehezen. A haja hollófekete, a bőre tejfehér; piros szája kiharapdálva, a nyelve fűrge kígyónyelv, a hangja rekedtes és behízeglő. Középtermetű volt, darázsderékkel, gömbölyded csípőkkel, és mezítláb járt; felpoekelt csöcsei harciasan nyomakodtak előre. Ringó derékkel ment, puhán, mint a macska; az a fekete szeme pedig úgy villant, akár a puskacső torkolata. S mindig szoknya és ing nélkül képzeljük, a ruha őrajta felfedte azt, amit másokon eltakart. Ha anyaszült meztelenül mászkál, akkor sem lett volna meztelenebb.

Nem tudtuk, hol született, azt se, ki fia, borja; az ilyen asszonyok maguktól fogamzanak, s maguk tesznek róla, hogy írmagjuk se maradjon. Ha volt is anyja, apja biztosan nem volt; a nővérei szétszóródtak a világban. Ha útfélen vagy az erdőben találkoznak vele, a fivérei nem ismerték volna meg; csak utána tértek volna észhez, amikor már megugrották. Az asszony semmit nem mesélt magáról, se jót, se rosszat (neki alighanem édes mindegy volt, mit gondolunk vagy képzelünk róla); ködös tekintete semmit sem árult el. Egyetlen férfi sem illett hozzá, de ő mindegyikhez hozzáillett; s olyan férfi sem akadt, akinek a nevét együtt emlegették volna az övével. Lány vagy elvált asszony sem lehetett; senki sem ismerte volna el a maga fattyának vagy rokonának. S minél régebben élt közöttünk, annál kevesebbet tudtunk róla, annál több volt a zavaros találgatás.

A város környékén hadgyakorlatot rendeztek; hadseregünk készült a legközelebbi háborúra, folyójtotta az erdőt, letaposta a vetést, lőtte a hegyeket, aminek őzek és fák adták meg az árát. S természetesen mindezt a mezeti munkák idején; ahhoz, hogy a katonák jól érezzék magukat, a kárnak még egyszer akkorának kellett lennie. Legényeink szerencsésen meglógtak otthonról. Amikor az egésznek vége lett, egyikük feleségestül — a későbbi özvegyasszonnyal — állított haza; úgy hengegett vele, akár a szilaj lóval vagy az új puskával. Vékonydongájú, beteges, szőke legény volt; a szülei (idősebb emberek, akiknek ezen az egyen kívül nem

volt több gyerekük) a szélről is óvták. A napon megfájdult a feje, az éjszakai hidegtől köhögött, nyáron is dupla bőrmellest viselt; télen át nem lépte a háza küszöbét. Amikor a lakodalmában táncoltunk, gyengeséget éreztünk a lábunkban, a hasunk aljába beleállt a kangörccs; a fehér ruha alatt, tudtuk, a menyasszony meztelen és forró, mint a dúvad. S nem telt bele néhány hónap, a véglegényt máris kikísértük a temetőbe, vékony volt, mint a saját árnyéka, vértelen és sápadt, akár a holdvilág.

Nemsokára utánahaltak a szülei is; ételt, italt elutasítottak, még egy korty vizet sem ittak. Összetöpörödve feküdtek a koporsóban (kettőjüknek egyet csináltunk, takarékoságból), és olyan feketék voltak, mintha megpörkölte volna őket a tűz. A temetőből hazafelé ballagva ránéztünk az özvegyre; jókedvűen mosolygott, ficáncolt, a réti fű meg a kancaszőr erős szaga terjengett körülötte, ami részegítőbben hatott ránk, mint a pálinka. Asszonyaink a menet végén kullogtak, szóltanul pityeregve (nekik mindegy, ki halt meg); elől az özvegy vonult, magasan feltartott kigyófejével, mintha ő vezetne bennünket. S amíg az ódivatú szofra köré telepedve a halotti toron falatoztunk, ráébredtünk, hogy ez a hely minden másnál kedvesebb; egyszeribe fölrúgtuk az otthonunkat, azt kívántuk, bár ne is lenne. A hajlék arra való, hogy megaludjon benne az ember, mi viszont kimeredt szemmel, egymagunkban a széljárta mezőn, de még mennyire ébren voltunk!

„Tudom én, emberek, mit kívántok nekem — szólalt meg valaki. — Hát én nektek ugyanazt, sőt rosszabbat!”

„Lelked rajta, rokon. A mienket már úgyis eladtuk!” — válaszolta valamelyikünk.

A ház előtti pázsit lett az a hely, ahol esténként vagy éjjel bandáztunk, egyenként vagy ketten-hárman, esetleg kisebb csoportokban szállingózva. Mindenki úgy tett, mintha éppen arra akadt volna dolga, s csak úgy véletlenül benézett; így akartuk becsapni a többieket és jómagunkat is. A házban égett a nyílt tűz, az ablakból sárgás fény ömlött, az ajtó résnyire nyitva volt, mintha valaki éppen bement vagy kijött volna; a falakon az özvegy megsokasodott árnyéka imbolygott, összefonódott, összeölelkezett egymással, s mintha zokogás rázta volna. Az özvegy, egy szál ingben és mezítláb, ott ült a lobogó tűz fénykörében, és a haját bontogatta; a fekete hajzuhatag a sarkát verdeste, és belemosódott a háromlábú szék mögötti homályba. Tűzbe révedt szemmel, úgy tűnt, dúdolgat; a fejünk felett reszketeg dallam repdesett gerle-

ként. Odalentről, Kaóból asszonyaink hívogattak bennünket rikácsolva; a hangjuk fojtottan hallatszott, mintha magasan a Balkán-hegységben tanyáznának. Ahogy aztán együtt kocogtunk hazafelé (szemmel kellett tartanunk egymást), úgy éreztük, a sárba, a fertőbe jövünk le, fáradtan, nekikeseredve, rogyadozó térdekkel, ám egy drága arccal a szívünkben. Odahaza még csak el se vertük az asszonyt; akkor hozzá kellett volna nyúlunk.

S olyanokat álmodtunk, akár a gyermek vagy a beteg; méghozzá ugyanazt, és könnyen megjegyeztük, később nem kellett elmesélnünk egymásnak. Nem is igen volt mit; annyira zavaros és töredékes álmok voltak. Gyerekségek keveredtek bennük férfidolgokkal, ezek aztán hirtelen öregesre fordultak; a szerelmi öröm halálba torkollott, és minden út a temetőbe vezetett. Kelet felől, a napfénytől megaranyozva, hosszú nyakú, fehér madár repült (sasra is meg vadgalambra is hasonlított egyszerre); a magasban hollók csaptak le rájuk, csőrükkel csipkedték és tépázták őket, s föntről úgy pilinkélt az ezüstös toll, mint az égi pitypang bolyha. A sarkig kitért, magas kapu tövében két véreb ült, mindkettő rühes, gonosz és undorító; acsarkodva marcangolták a zöld hajú, szép legényt, akinek fényes véréből kelt ki a rét virághíme, a sok szivárványszínű, piros és kék és sárga virág, amely szinte roskadozik a harmat meg a virágpór súlya alatt. S még sok más kép váltotta egymást álmainkban, tovalebegett, mint a tollpihe, tovasüvöltött, mint a forgószél; a falu kuruzslóasszonyai és jósnői hallani sem akartak róluk.

Az özvegy ajtaja egyszer csak becsukódott, az árnyékok megháromszorozódtak; valaki bent volt, valaki tette is azt, amiről mindannyian csak álmodoztunk. Láttuk, ahogy hozzálép, az asszonynak az inge a köldökéig föl volt túrve; a két tejfehér, kerekded comb között szőr feketéllett, mint amikor fűcsomó sarjad fehér sziklafalon; szív alakú, rózsás szája pedig úgy nyiladozott, akár a hűsevő virág halált hozó kelyhe. Vonaglottunk félelmünkben, meg az édes fájdalomtól, valósággal kettészakadtunk, hogy itt is volt belőlünk, meg ott is. Azt a szagot az ajtón keresztül is éreztük, úgy paskolt bennünket, akár az északi szél, amely délről fúj, és mohával meg zuzmarával benőtt, vén tuskókká változtat bennünket. A kéjes nyögések egészen pirkadatig vésték a fülünket, akkor aztán egy hajlott árnyék lépett ki az ablakon, és iramodott el az ellenkező irányba. Az özvegy, nyitva, akár a forráskút, ellankadt tagokkal és kipirult arccal, hanyatt feküdt; sötét szeme csak úgy perzsel.

Valahol már rikoltott a harmadik kakasszó, a pislákoló tűz rőt fénye megvetően lobbant rajtunk; ott álltunk némán, éjfeketésén, gonosz vigyorral az arcunkon, rútabban, mint valaha.

Az járt odabent, aki hiányzott közülünk: a magas termetű, újházás Lazar, az egyetlen, akinek nem volt csúfneve; olyan értelmes és nyílt nézése volt, hogy egyetlen szavát sem hittük el. Tudtuk, hogy az özvegynek előbb-utóbb választania kell. S azt is, hogy sohasem fogjuk megtudni, miért választotta éppen azt, akit választott. Mégis sértve éreztük magunkat, és dühösek voltunk; egyformán gyűlöltük mind az özvegyasszonyt, mind pedig a férfit, de főként saját magunkat. Egypárszor össze is verekedtünk; vért akartunk látni, még ha a sajátunk is. Asszonyaink feje úgy repedezett az öklünk alatt, mint a görögdinnye; a jószágnak vendégoldallal vagy puskatussal csaptuk el a gerincét. Ha sürgősen ki nem tör valami háború, egymás torkának esünk; innen is, onnan is sikoltott a köszörűkő, mindenki kést élesített. S annak sem örültünk, amikor Lazar felesége lánygyerekeknek adott életet; a mi fiainkat ugyanis csenevészeknek, csúnyáknak, ráncos vénségeknek találtuk, pedig hát csak olyanok, amilyenek mi voltunk valamikor, s olyanok, amilyenek az ő fiaik lesznek.

„Én, emberek, ugyanazt gondolom, mint ti. Csak nem akarom elsőnek kimondani!” — mondta valaki suttogóra fogott hangon.

„Igazad van, rokon — feleltük. — Gyerünk mindannyian, senki ki ne maradjon!”

A ház előtti pázsiton derékban meghajlott, sötét árnyékba ütköztünk. Eltorzult arccal és vértől csöpögő kézzel Lazar tántorgott, botladozott mellettünk; olybá tűnt, csupa szőr a teste, olyan, mint a zsákmányszerző útjáról megtérő görény. Amikor megszólítottuk, nyöszörgött, majd felüvöltött; hatalmas szemfogát kiverte a hab, amely lecsöpögött a fúbe, és égetett, perzszelt. Az ajtó sarkig kitérve, bementünk. Mindez jó darabig eltartott, mert úgy tetszett, többször ismétlődik. A falakon továbbra is meztelen árnyak kergetőztek, tobzódva, felítúrt ingben; nem lehetett tudni, honnan jönnek és hová, merre tartanak. A tűz gyér fényében, amely kialvóban volt (különben magától égett), fénylő, meztelen testtel, hanyatt terülve feküdt az özvegyasszony; körülötte kibomolva, akár egy fészekaljja sziszegő kígyó, a haja. Felmetszett hasa szétnyílt; ott voltunk benne mi, valamennyien, akik beléptünk: akkor-kák, mint a bakarasz, ráncosan, a szemünkön hályog.

Az idő meghatározatlan, képlékeny és megfoghatatlan valami, ugyanakkor valóságos, nagy hatalmú és magánvaló egyszersmind. Számokkal és fogalmakkal jelöljük, történetekbe foglaljuk, hiába próbáljuk megállapítani szeretettel, munkával vagy szesszel. Azzal, hogy írok, mintegy rostát teremtek, amelyen az idő majd könnyebben kihull. Az epikai idő különbözik a hétköznapi értelemben vett időtől; az előbbi szabad, az elbeszélő választására van bízva, az ember akaratának és félelmeinek van alávetve, tűnékeny és esetleges. Ez az idő kizárólag azoké, akiket összefognak a mese szálai (mindenki más ki van rekesztve belőle); ezenkívül körkörösén vagy csigamenetesen tágítható, részekre tagolódik, amelyek lényegében tetszés szerint és időtlenül összeszerelhetők és szétszedhetők. Bármikor kiaknázható és használható; jómaga író használ, méghozzá kénye-kedve szerint. Azzal, hogy írok (s az emberöltő egyetlen idejét morzsolgatom), olybá tűnik, valami sziklakemény, elnyúlhatatlan időt teremtek; ámbátor hát azt is elnyeli majd a valóságos idő, amiképpen egész népek tűnnek el a süllyesztőben.

Mi lesz velem, ha egyszer a végére érek ezeknek az oldalaknak, ha újból szemtől szembe találom magam az álmatlansággal? Van-e a világon egy olyan elbeszélés, amely mindörökké befejezetlen marad, amely mindig folytatható, és tele van hézaggal, amelyet bármikor pótolni lehet. Olyan, amely mindig kész arra, hogy befogadjon engem, és menedéket adjon az idő elől, olyan, amelyben sohasem tudható, milyen lesz a következő mondat, oldal vagy fejezet. Mert hallom a halál közeledtét, rejtekutakon ahogyan settenkedik a gonosz vendég, aki előtt nem csaphatod be az ajtót, aki megtalál, akárhová bújssz is. Az idő úramlik, a fájdalom nő, a tehetetlenség tetéződik; minden másodperc hegyes tőr, amely a szívedbe fúródik; az egyik ilyen tördőfés mindenképpen az utolsó lesz, a halálos, a végső, amilyen a szívroham vagy az agyvérzés. Felzaklatott „én”-em akkor megbújik a tágas és fészekmeleg „mi”-ben, megpróbál kikunyerálni egypár költői képet, amely enyhíti félelmét, ideiglenesen elűzi rettegését; a modern ember nem ismeri és — főleg — nem ismeri el a vigaszt, a keserű magány az osztályrésze, és eleve vereségre van ítélve.

*

Valahol Kaóban van egy fa, amelyet Bavannak neveznek. Ez a legnagyobb és legöregebb tölgy, melyet életemben láttam; három ember alig éri körül. Senki sem tudja, hány éves, nincsen pár-

ja, sem egyidős társa; magányosan áll, mint valami régi bástyatorony, amely makacsul dacol az idővel. Mikor ültették? Hát, mondjuk, a rigómezei csata előtt, Amerika felfedezése előtt, Kopernikusz és Guttenberg előtt. Ha esze volna, emlékezne a francia forradalomra. Lehet, hogy az üszkübi Szulejmán pasát és büntetőszázadait is látta 1813-ban. Miloš Obrenović fejedelem idejében vénségesen vén fa volt. Nem érintették a múlt század végi pártvillongások és tróngyilkosságok. A huszadik század borzalmai föl se értek hozzá, túlélte az első meg a második világháborút; lehet, túléli a következőt is.

A kaói öregek mesélik (vagy csak én találtam ki az érdekesség kedvéért), hogy a fát Szent Száva, a fiatal hittérítő ültette, amikor járta az országot, s valamiféle ügyes-bajos dolgában elvetődött Kaóba is. (A nevet bármelyik más szentnek a nevével helyettesíthetjük.) Eme dolog pedig a maga haszonelvűségén túl (megtanította az asszonyokat birkát elletni meg túrót készíteni) néminemű evilági örömeket is tartogatott; ugyanis harmatos, tavaszi reggeleken, amidőn gyöngyvirágot tűztek a hajukba, sorra megugrotta a forráskútra járó lányokat és fiatal menyecskéket, azok meg nyögdecseletek, sikítottak boldogságukban, s jó tüdejű, jó vérű lurkókat szültek. Az a kevés szerelmi jártasság, amelyet ezen a vidéken gyakorolnak, nekik köszönhető tehát; mi több, az is meglehet, hogy a kaóiak az ő leszármazottai vagy (amit sohasem ismernének el) a fattyai.

A Bavan úgy néz ki, mint a mesebeli vénember, aki mindenkit túlél, még saját magát is. A földből óriáskígyókként megfeketedett gyökerek meredeznek, a törzs repedezett kérgű és részben korhadt, furcsán meglyuggatva (mintha égből jövő golyószorozatok érték volna), tele darázssal és méhvel, amelyeknek rajai nem támadják meg egymást; a sas kitárt szárnyaira emlékeztető, hatalmas ágak elszáradtak, kopárak. Csak itt-ott, mintegy tréfaképpen, bújik elő egy-egy friss hajtás: a vénség még él, s nem hagyja magát. Az eső és a hó mintha nem esne rá, mintha elkerülné; mintha tudnák, hogy úgyszólván itt találják.

Nappal elkerülöm; rútnak találom, s arra a szomorú tényre emlékeztet, hogy semmi sem tart örökké. Éjszakánként azonban ott ülök alatta, s boldogan, hogy nem vagyok tudós, hallgatózom. Nem hegyezem a fülem, hanem azt a belső hallásomat feszítem meg, amely gyerekkoromban megvolt még, de később elhanyagoltam, hagytam elcsenevészesedni; most úgy veszem igénybe, akár

a nyomorék az elszáradt lábát, amely azért még szolgál valamelyest. Eleinte nem hallok semmit, csak valami dobszót, amely mint ha messziről szűrődne, sejtelmesen mind közelebb ér, átlép évek és évtizedek hordalékán, csetlik-botlik, majd újra és újra talpra áll; aztán (előbb felismerhetetlenül, majd mind világosabban) hallok a láthatatlan, rég lehullott levelek rezgését, az élő kocsányok sussanását, a nyöszörgését az erős, görbe ágaknak, amelyek védekeznek, az egész fa keserves nyikorgását, amint a legmélyebb gyökeréig, minden ízében remeg és hideglelősen borzong, ugyanattól a borzadálytól, amely engem is átjár, s Kaót is fenyegeti, meg minden mást körülötte. Hallom, pedig szélnek hírmondója sincs, minden csendes, csupán egy éjszakai hang támad fel valahonnan, sír és a sötétbe hívogat, amely a mostaninál még feketébb; azt mondja, őrizkedj önnön értelmemtől és attól, amit magam elől is tükölok; azután — süket csend, kietlen, sehol-semmi pusztaság, majd valamiféle furcsa (se nem növényi, se nem állati eredetű) hangok, amelyek átváltoznak képekké, ekképpen láthatom, úgyszólván kézzel tapinthatom őket.

Ezek a hang-képek sok mindenről szólnak, de még több az, amit elhallgatnak. Úgy röpdösnek körülöttem, mint egy támadásra kész, mérges fullánkú rovarraj, körülkapnak és szorongatnak, fojtogatnak a kimondhatatlannal, kaleidoszkópszerű helycseréket végeznek. Ez a szkizofrén hullám a hátára kap, s én mind kevésbé félek tőle; a tudatalatti sötét mélységei is az enyéme, az is „én” vagyok.

BORBÉLY János fordítása